

# הספר החיצוני "עליית ישעיהו" והכת של ים-המלח

מאת

דוד פלוסר

א

במשך השנים המועטות שעברו מיום שנתגלו ונתפרסמו ספרי המגילות הגנוזות ממערת עין-פשחה, והם: "מגילת הסרכים", "מגילת ההודיות", "פשר חבקוק", "מגילת בני אור ובני חושך"<sup>(1)</sup>, הגיעו החוקרים לכלל מסקנה, שהספרים הללו הם ספרי כת דתית שישבה בזמן מסוים במדבר יהודה בקרבת ים-המלח. במאמר זה נקרא לה לכת בשם "הכת של ים-המלח". כבר קבעו החוקרים שהספר "ברית דמשק", שקטעים ממנו נמצאו בגניזה של קאהיר, שייך לספרי אותה הכת מתקופת גלותה בארץ-דמשק, אף הצביעו על הקשר הרעיוני המובהק שבין השקפות הכת לבין השקפותיהם של הספרים החיצוניים: "ספר היובלים", "ספר צוואות השבטים" ו"ספר חנוך"<sup>(2)</sup>. נראה שספרות זו כולה נוצרה על-ידי זרם דתי בישראל, שאחד מגופי סימניו היא אמונת שתי הרשויות של הטוב והרע. לדעתי גם הספר החיצוני "עליית ישעיהו", לפי השקפותיו והלשונות המשמשים בו, מכון הוא עם הספרות של אותו זרם ועם המגילות, והרקע ההיסטורי המשתקף בתוכו חופף את תולדות הכת של ים-המלח, ועל כן יש להניח, שמחברו היה חבר הכת.

ס' "עליית ישעיהו", שנשתמר בשלימותו בחבשית<sup>(3)</sup>, מתחלק לשני

(1) לא הזכרתי כאן אלא את הספרים השייכים לספרות הכת. אני מביא את דבריהם של הספרים על-פי מהדורת א. מ. הברמן ("עדה ועדות", ירושלים תשי"ב), וכן אני משתמש בקיצוריו של הברמן: מגילת ברית דמשק — מב"ד; מגילת חסרכים ("סרך" או "סרכי היחד") — מגה"ס; פשר משא חבקוק — פמ"ח. הספרים שלא נכללו במהד' הברמן, אני מביא את דבריהם מתוך שתי סקירותיו של סוקניק אגב ציון מספר העמוד.

(2) לדעתי אפשר להוכיח, שהפרק האחרון של ס' חנוך החבשי חובר בקרב הכת בתקופת הרדיפות, אבל אין זה מענייננו כאן.

(3) לצערי היה ספר זה בידי בשני תרגומים בלבד: בתרגום האנגלי שבמהד' הספרים החיצוניים של צ'ארלס — 155—162, p. II, The Apocrypha and Pseudepigrapha, ובתרגום הגרמני של Georg Beer בתוך: E. Kautzsch: Die Apokrypha und Pseudepigrapha des Alten Testaments, II, p. 119—127, וגם הנוסח של כל הספר

חלקים: האחד מספר על מותו של ישעיהו הנביא שנהרג על קידוש ה' בגזירת המלך מנשה, והחלק האחר מוסר את חזון ישעיהו בשנת עשרים לחזקיהו מלך יהודה, בו ראה הנביא את סודות העולם ומעשה-מרכבה. מאחר שבחזון זה באו גם דברים על תולדות ישו וכנסייתו, סוברים החוקרים שחלק זה של הספר חיבור נוצרי הוא (4), והדין עמם; אבל הכל מודים, שהחלק המדבר על מות ישעיהו הוא חיבור יהודי, והיה ידוע מכלי ראשון או מצינורות אחרים לאבות הכנסייה וגם לחכמי התלמוד (5). תוכנו של חלק זה של הספר הוא סיפור של רדיפות, שהנפשות העושות בו הן דמויות מן התנ"ך: הסיפור פותח בסוף ימי חזקיהו, בנבואתו של ישעיהו, שמנשה יורשו של חזקיהו יעבוד את בליעל והוא עתיד להוציא את הנביא להורג במשור-עץ. והנבואה נתקיימה: שליחו של בליעל, הוא סמאל הנקרא גם "מלכי-רע", שירת את המלך מנשה ומילא את תאוות נפשו, עד שהשכין את בליעל בלבו. הנביא ישעיהו, שראה את העוול הנעשה בירושלים, עזב את העיר והלך לבית-לחם. אבל גם שם שורר העוול, והנביא יצא בלוויית נביאים אחרים אל "הר שבמדבר", ושם ישב שתי שנים. נביא-שקר אחד, איש שומרוני ושמו "בחיר-רע", שהתגורר בבית-לחם, גילה את מקום גלותו של ישעיהו והסגיר את הנביא למלך מנשה והאשימו בשלוש האשמות, והן: (א) שניבא על חורבן ירושלים; (ב) שהתנשא מעל למשה הנביא ואמר שראה את האלהים וחי; (ג) שחירף את עם ישראל על-ידי שקרא לירושלים — סדום ולשריה — עם עמורה. המלך מנשה חייב את ישעיהו ופקד להמיתו על-ידי נסירת גופו במשור-עץ. ישעיהו מת בגבורה על קידוש ה' ולא שמע לעצת "בחיר-רע" לחזור בו מדרכיו. לפני מותו ציווה את הנביאים אשר אתו לעזוב את ארץ-ישראל וללכת אל "ארץ צור וצידון".

מנשה המלך מתואר בספר שלפנינו, כמו בתנ"ך, בתור "מלך רשע"

(עם החלקים הנוצריים) במהדורת R. H. Charles, The Ascension Isaiah, 1919. ועי' נבואות של המהדורות הנ"ל, בייחוד בעניין נוסחאות הספר והפצתו בקרב היהודים והנוצרים. וכן עי' בספרו של Louis Ginzberg, The Legends of the Jews, VI, p. 370—374. בתרגומו של Paul Riessler, Altjüd. Schrif. auss. d. Bibel, p. 481—4. אין תועלת מרובה. ועי' גם E. Tisserant, Ascension d'Isaie, 1909.

(4) תיאור עלייתה של נשמת ישעיהו השמימה חובר כמתכונת תיאורי עליות הנשמה שבספרות הגנוסטיקאים.

(5) לעניין הדיו של החיבור על מות ישעיהו בספרות היהודית והנוצרית עי' בייחוד

Louis Ginzberg, op. c.

שאינו עובד את ה'. אלא שכאן טיב רשעותו שונה מכל מיני הרשעות שאנו מוצאים בתנ"ך. כל עיקרה של רשעות זו היא ש בליעל שוכן בלבו, והיא גם רשעותם של "כל שרי יהודה ובנימין והסריסים ויועצי המלך". "סמאל" ונביא השקר "בחיר-רע", שליחיו הדימוניים והאנושיים של בליעל, משרתים את המלך ומטים את לבו לעבוד את בליעל. בליעל הוא "מלאך העוול, מושל העולם הזה המכונה "מתן-בוקה". השימוש בשם " ב ל י ע ל " בתור סמל של שליט כל כוחות הרע, הוא מסימניה המובהקים של ספרות הזרם הזה כולה, ובפרט של ספרות הכת. יתר-על-כן, התוארים של בליעל הבאים בס' "עליית ישעיהו" והלשונות המשמשים בו לתיאור עובדיו ומעשיהם, אינם דבר שבמקרה, כי אם קטעי השקפת-עולם דואליסטית שלמה, שאנו מוצאים אותה גם בספרות המגילות. התואר של בליעל "מלאך עוול"<sup>6</sup>, הבא ב"עליית ישעיהו", מקביל לתואר "מלאך החושך" שבמגילת הסרכים, שבידו "כול ממשלת בני עוול" (ג', 21). ההשקפה שבליעל הוא

(6) כך אני מתרגם מה שתירגם צ'ארלס "The angel of lawlessness". בנוסח היווני שממנו תורגם החבשי נאמר בלי ספק ἄγγελος ἀνομίας, ובחלק הנוצרי של הספר (ד, ב') נקרא בליעל בשם lawless king. השם ἀνομία משמש בתרגום השבעים בכל מיני לשונות של חטא או מעשה רע בכלל, וגם כתרגום של "בליעל". הדיבור "נחלי בליעל" (שמואל ב', כ"ב, ה', תהלים י"ח, ה') תורגם בשבעים χείμαρροι ἀνομίας, והמלה "בליעל" שבדברים ט"ו, ט', תורגמה ἀνόμῳ. ב"ברית החדשה" באה ἀνομία פעמים הרבה בצירוף עם ἁμαρτία (חטא). אף באה מלה זו בסיפור על ה"אנטיכריסט" באיגרת פולוס השנית לאנשי תסלוניקי (ב, ג'—י"ב): "אל יתעה אתכם איש בשום פנים, שאם לא תקדים לבוא הכפירה וייגלה איש הבליעל (ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀνομίας) בן האבדון, המתקומם והמתרברב על כל הנקרא בשם אל או יראת-אלהים, עד שגם ישב בהיכל האלהים ויראה את עצמו כי אלהים הוא. הלא תזכרו כי בעוד היותי עמכם דיברתי אליכם כדברים האלה; ועתה ידעתם את אשר ימנעו מלהיגלות בעתו. כי רז הפשע τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας; כבר ב"קטע מספר לא-נדע", סוקניק, סקירה ב, עמ' נ"ג, בא הלשון "רז" [פשע] כבר פועל; רק שיוסר המונע עד כאן, ואז ייגלה איש הבליעל (ὁ ἄνομος) שימיתנו האדון ישו ברוח שפתיו וביפעת התגלותו, את אשר התגלותו תבוא בכוח השטן, ברוב כוח ובאותות ובמופתים-כז ובכל מרמת און לאובדים על שלא קיבלו את אהבת האמת להיוושע. ובעבור זאת ישלח לכם האל מדוחי שוא להאמין בכזב למען ידונו כל אשר לא האמינו באמת ורצו בעוול"ה (על סמיכות העניין שבין פרק זה לבין המגילות הגנוזות ע"ע "אנטיכריסט" באנציקלופדיה העברית, כרך V, עמ' 467). — גם במקום האחד בברית החדשה שבו בא השם "בליעל" בצורתו העברית, סמוכה לו המלה ἀνομία: "איוו שותפות לצדק עם העוול (ἀνομία) ומה לאור את החושך; איוו הסכמה למשיח עם בליעל או מה חלק המאמין עם שאינו מאמין" (איגרת פולוס השנית אל הקורינתיים

"מושל העולם הזה" (ז), מובעת גם במגילת הסרכים בדברים: "ככה יעשו שנה בשנה כול יומי ממשלת בליעל" (ב' 19). גם הדיבורים המתארים את פעולות כוחות הרע מקבילים הם בשני הספרים: כדרך שבליעל "שוכן בלב מנשה" כך גם בלשון הכת "רוחי אמת ועוול" "בלבב גבר יתהלכו" (מגה"ס ד', 23–24), ואיש הכת אומר בתפילתו: "בליעל לוא אשמור בלבבי" (שם י', 21). אף מוצאים אנו במגילות הגנוזות את ההשקפה שבליעל הוא מקור צרותיהם של הצדיקים: "וכל נגיעיהם ומועדי צרותם (של בני צדק) בממשלת משטמתו" של מלאך החושך (שם ג', 23); ומכאן שבעלי המגילות רואים ברשעים שבתנ"ך את עבדי בליעל ושלחיו, כמו שנאמר ב"ברית דמשק" (ז', 20–22): "כי מלפנים עמד משה ואהרן ביד שר האורים ויקם בליעל את יחנה ואת אחיהו במזמתו" (8).

הווה אומר, שתיאור רשעותו של מנשה אינו מיוחד במינו, כי אם מגופה של תפיסת הרשע המקובלת על אותו הזרם הדתי הדואליסטי. על-פי המגילות הגנוזות מתפרש לנו גם התואר של בליעל, "מתן-בוקה", הבא בספר "עליית ישעיהו", שהחוקרים לא עמדו על משמעותו עד עתה. צורת שם זה בנוסח החבשי היא Matanbûchûs (9). גיאורג בֶּרֶ (10) שיער,

ו', י"ד–ט"ו). כאן ברורה הסמיכות לטרמינולוגיה של הזרם שבתוכו נוצרו המגילות הגנוזות, ולכן אני מניח שהשם ἀνομία במשמעות בליעל נתקבל מכוח הזיקה שבין בליעל ל"מלאך עוול", ולא כסברה המקובלת, המייחסת תרגום זה לדרש: "דרשו "בני בליעל" שפרקו עול שמים מעליהם" (סנה' קי"א, ב'), כלומר ἀνομία—בליעל. המלה ἀνομία היתה ליוונים מושג ברור ולא צירוף שולל—המלה "בליעל" שלא במשמעות תיאולוגית באה בקטע המפורסם מתוך ספר מימי החשמונאים שנשמר בקידושין ס"ו, א': "איש לך לב רע ובליעל ואלעזר בן פועירה שמו".

(7) לשון זה מצוי גם בנצרות, כגון ἀρχὸν τοῦ κόσμου τούτου (יוחנן י"ב, ל"א). על לשונות דומים הבאים בברית החדשה עי' R. Bultmann, *Theologie des Neuen Testaments* (Tübingen 1948) p. 172. בולטמן סובר, שהללו הם לשונות גנוסטיים. (8) אף ההתנגשות בין משה רבינו לבין הרטומי מצרים נתפרשה ברוח הדואליזם גם בס' היובלים, אלא ששם בא במקום "בליעל" השם "משטמה" הנזכר גם הוא במגילות: "והשר משטמה התקומם עליך ויבקש להפילך ביד פרעה ויעזר לחרטומי מצרים ויעמדו ויעשו לפניך [בלהטיהם]... (ספר היובלים מ"ח, ט'). וכן בכמה וכמה עניינים אחרים, כגון בעקדת יצחק, הגורם הפועל הוא "שר משטמה".

(9) או לפי צורה אחרת שבנוסח החבשי: Metenbekas; בפרק ה', ג' הוא נקרא Mechêmbêchus.

(10) בספרים החיצוניים, מהד' קאוטש.

שהשם המקורי היה "מתן-בוקא". ואמנם הסופית של השם בחבשית אין בה משום פירכה על השערה זו, שהרי אפשר להניח שוהי צורה יוונית של השם. אבל מתקבל הרבה יותר על הדעת, שבמקום המלה הארמית "בוקא" יש לגרוס "בוקה", כפי שאנו מוצאים בנחום (ב', י"א): "בוקה מבוקה ומבולקה..." עניינה של מלה זו מתבאר מן ההקבלה ל"לב נמס ופיק ברכים וחלחלה בכל מתנים"; והרי מתוך המגילות אנו רואים, שפירשו "בוקה" כמקביל לצרה, וכך היו מתפללים: "במכון צרה עם בוקה אברכנו" (מגה"ס י', 15). מתוך הקבלה זו של המונחים "צרה" ו"בוקה" הבאה במגילות הגנוזות, ומתוך ההשקפה העקרונית שכל "מועדי צרותם" של בני צדק "בממשלת משטמתו" של מלאך החושך — אפשר לפרש את הכינוי "מתן-בוקה" כעין "נותן הצרה", והוא תואר נאה לאופיו של בליעל.

אחד מ"רוחי גורלו" (11), כלומר אחד משליחיו של בליעל, הוא סמאל, המשרת את המלך מנשה וממלא את תאוות נפשו, ובזה הוא מטה אותו לעבוד את בליעל. אף סמאל "שוכן בלב מנשה", ובכמה מקומות שבספר קשה להבחין בין תפקידיהם של בליעל וסמאל; כנראה הדין עם צ'ארלס, האומר שסמאל הוא "נמוך בדרגה" מבליעל, שהוא בעל-הדבר וסמאל הוא שליחו. סמאל נקרא גם בשם "מלכי-רע" (Malchirâ בנוסח ההבשי). צורת השם המסתיים ב"רע" מקבילה לשם "מלכיאל", המשמש בתנ"ך כשם פרטי של אדם, ובס' חנוך הוא בא כשמו של המלאך הממונה על עונת האביב (חנוך פ"ב, י"ג—ט"ו) (12). שיטה זו של נתינת שמות שסיומם "רע", בהקבלה לסיום "אל", היא ביטוי מובהק של השקפת-העולם הדואליסטית.

(11) מגה"ס ג', 24.

(12) על בעיות שמות האלהים שהיו נהוגות בימי בית שני בסמיכות למגילות הגנוזות דן י. מ. גרינץ ב"הדואר" שנת כ"ט, עמ' 161—162. ועי' גם מ. ש. שטרן, JBL 1950, p. 29, שעמד על כך שהשם "אל" במקום אלהים הוא לשון טיפוסי בספרות המגילות וגם אצל החשמונאים כפי שמוכח מתוארו של שמעון "שר-עם-אל" (חשמ' א' יד, כ"ז) — תואר זה הוא, לדעתי, תרגום עברי של התואר היווני εὐναρχης הבא באותו פרק, פסוק מ"ז — וכן משמו של ספר החשמונאים א', שלפי פירושו של שטרן הוא "שרבית שר-בני-אל". לדעתי יש לפרש את השם εα(ρ)βαναελ של "ספר בת שר-בני-אל", ואין צורך להיוקק למילה הסורית "שרבית". על הדוגמאות שהביא שטרן הוסיף גרינץ גם את תוארו של יוחנן הורקנוס "כהן לאל עליון" (שהוא התואר של מלכי-צדק בספר בראשית), ואף העיר שהשם המפורש אינו בא לא בספר החשמונאים א', ולא במגילות. הביטוי "אל" הוא סיום טיפוסי למרבית שמות המלאכים הנזכרים לראשונה בספר דניאל (המלאך גבריאל), בס' חנוך ובספר טוביה (המלאך רפאל). מתופעה זו וממה שנאמר למעלה על

ודוגמה נוספת לשם כזה ב"מגילת הסרכים" (י"א, 4): "לוא יזד עזרע". יש להניח, שעזרע הוא שם מלאך<sup>13</sup>, והוא מקביל לשם המלאך עזאל הנזכר בספר חנוך (וכיוון שעזאל הוא מלאך רע, ייתכן ששני השמות מכוונים למלאך אחד).

"בליעל — מתן-בוקה" ו"סמאל—מלכירע" מ"רוחי גורלו", הם כוחות הרשע הדימוניים הבאים בס' "עליית ישעיהו". הכוחות האנושיים שבאמצעותם הם פועלים על הארץ, הם "נביאי-שקר", שבראשם עומד נביא-שקר שומרוני. על אישיות מרכזית זו נמסרים לנו פרטים רבים, שרק קצתם יש בהם עניין לגופו של סיפור המעשה. מוצאו של נביא זה משומרון, ממשפחת נביא-השקר התנ"כי צדקיהו בן כנענה, שהיה אחי-אביו. הוא בא לירושלים בעודו נער צעיר לימים. בימי חזקיהו האשימוהו עבדי המלך בהטפת "דברי עוול", והוא נמלט לארץ בית-לחם. משעלה מנשה על כיסא המלוכה גברה פעילותו, והוא יזם את הרדיפות על ישעיהו הנביא, הסגיר אותו בידי מנשה והסית בו את המלך על-ידי סילוף נבואותיו, וסוף שהביא לידי הריגתו. שמו של נביא-שקר זה נשתמר בכתב-היד בצורות שונות<sup>14</sup>. גיאורג בר מצא, שעיקרו Bechira בלאטינית ו-Beχeιqά ביוונית, ושאר הנוסחאות נשתבשו בגלל הדמיון לשם Malchira. אין ספק שהצורה העברית של השם Bechira היא "בחיר-רע"<sup>15</sup>, והרי זו דוגמה נוספת לשמות שסיומם "רע". אגב, הכינוי "בחיר-רע" הוא הכינוי היחיד הבא בס' "עליית ישעיהו" במקום שם אדם; אבל זהו נוהג אופייני ביותר לספרות האפוקאליפטית, והוא הדין לספרות המגילות הגנוזות, שאישים מרכזיים אינם נזכרים כלל בשמותיהם הפרטיים כי אם בכינויים, כגון "מורה צדק" ו"דורש התורה", וכן "הכוהן

הלשון "אל" במגילות ואצל החשמונאים אני בא להשערה, ששמות המלאכים הנזכרים לראשונה בתקופת בית שני (כבר בתקופה שלפני סוף בית החשמונאים), הם יצירת תקופה זו ולא יצירת תקופות קדומות. — על השימוש ב"אל" בברכות עי' שאל ליברמן ב-*Proceedings of the*

*American Academy of Jewish Research*, Vol. XX, p. 400-402.

(13) "בסלע עזו דרך פעמי מפני כול יזד עזרע". מתוך התפיסה הדואליסטית מתפרש

לנו, שכנגד אלהי ישראל הנקרא "סלע עז" עומד "עזרע". בכ"י כתוב ברור "עזרע", אבל ברונלי תיקן וקרא "לוא יזדעזע", וע' גם הערתו של הברמן לפסוק זה.

(14) Balkira, Balakirā, Ibkira, Abkirā, Ibakirā. גם בנוסח הפפירוס היווני

משחקק הבלבול: Βελχεῖσqr, Βελχεῖqά, Μελχεῖqά, Βεχεῖqά.

(15) כן שיער כבר Rev. G. H. Box במבואו לתרגום האנגלי של צ'ארלס לנוסח

השלם של "עליית ישעיהו", ע' XVII.

הרשע", "איש הכוזב", "איש הלצון" וכו'. בחינתו של השם "בחיר-רע" לאור השימוש בלשון "בחר" הנוהג במגילות הגנוזות מלמדת אותנו, ששם כזה נאה בכולו לראש הכת המתנגדת. מורה הצדק, מנהיג הכת שבקרבה נכתבו המגילות, נקרא "בחירו" של האל (פמ"ח ט', 12), ואף חברי הכת כולם נקראים "בחירי-אל" (שם י', 13) ו"אשר בחר אל" (מגה"ס י"א, 7); כמו כן אנו מוצאים "בחירי רצון" (שם ח', 6), "בחירי העת" (שם ט', 14), "בחירי אדם" (שם י"א, 16), "בחירי ישראל" (מב"ד ו', 2—3), וכן "וביד בחירו יתן אל את משפט כול הגוים" (פמ"ח ה', 4). כנגד השימוש בכינוי "בחירי-אל" (16), הרווח ביותר, אנו מוצאים גם שרידים של השימוש בהיפוכו: "בחירי" כוחות החושך. בספר חנוך (פרק נ"ו) נאמר: "ואראה שם צבאות מלאכי המשפט בלכתם והם אוחזים משפט וכבלי ברזל ונחושה, ואשאל את מלאך השלום ההולך אתי לאמר: אל מי אלה ואלה האוחזים משפט הולכים? ויאמר אלי: אל בחיריהם ואהוביהם להשליכם אל תהום הנחל העמוק...". עיון מדוקדק בספרות המגילות הגנוזות מעלה, שתפיסת הכת בניגוד שבין נביאי האמת ונביאי השקר היא זהה בכולה עם השקפתה הדואליסטית על חלוקת העולם לשתי רשויות, וכיו"ב תפיסתה בניגוד שבין הצדיקים והרשעים שבכל התקופות. כלומר, נביא האמת הוא לא רק מנבא אמת אלא הוא שליחה של האמת, ונביא השקר הוא שליחו של השקר, כשם שהצדיק הוא שליחו של הטוב והרשע שליחו של הרע. שהרי כך נאמר שם: "ביד שר אורים ממשלת כול בני צדק, בדרכי אור יתהלכו, וביד מלאך חושך כול ממשלת בני עול ובדרכי חושך יתהלכו" (מגה"ס ג', 20—21). על זיהוי זה מתבססים פירושיהם ודרשותיהם של אנשי הכת על התנ"ך, ועתים הם משתמשים בלשונות התנכ"יים לעניינים של תקופתם. לכן הם מכנים את מתנגדיהם בשם "נביאי כזב" (סוקניק, סקירה ב', עמ' מ"ה). אף השם "בחיר-רע" הניתן למשטינו של ישעיהו הנביא, עדות מובהקת בו שהמחבר פירש את התנ"ך לפי התפיסה הדואליסטית האופיינית לזרם.

השמות "בליעל", "מתן-בוקה", סמאל, "מלכי-רע" ו"בחיר-רע", הם הלשונות היחידים של ס' "עליית ישעיהו" שהניחום מתרגמיו השונים של הספר בצורתם העברית המקורית ולא תירגמום, ועל-כן הם ניתנים לריקון

(16) ע' המקומות המרובים בס' חנוך. גם חברי כנסיית האם הנוצרית שבירושלים נקרא

"בחירים" (ἐκλεκτοί), וכן גם חברי הכנסיות הנוצריות ההלניסטיות בתקופת הברית החדשה.

סטרוקציה בלשנית, והמגילות הגנוזות שופכות אור על משמעותם של לשונות אלה. סיבת הדבר, שלא ניתרגמו, היא בזה, שהם משמשים כשמות ומשמעותם לא היתה ידועה למתרגמים היהודיים והנוצריים, ועל כן מסרו אותם כצורתם. ואילו לשונות אחרים שניתנו לתרגום, מטבע הדברים שנאצל עליהם גוון מסוים מהשקפות המתרגמים, שתירגמו אותם לפי צורותיהם המקבילות (ביהדות ובנצרות). ושוב אין לנו אפשרות לחשוף את מקורם הראשון.

## ב

נעבור עתה לניתוח המוטיבים המצויים בספר "עליית ישעיהו", כדי לעמוד על פיהם על החוג שהשתייך אליו המחבר. מהו הרקע התוכני של הסיפור? מתקבל על הדעת, שהדיעות המקוטעות שבספר מלכים ב' כ"א, ט"ז: "דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלם פה לפה" — שימשו יסודות ראשונים לאגדה על רציחת ישעיהו הנביא בפקודתו של מנשה<sup>17</sup>). אבל יש בסיפורנו פרט אופייני בולט, שאין לו רמז ממשי בתנ"ך, היא הליכתו של ישעיהו אל המדבר בראש נביאים אחרים. עד עכשיו לא נמצאו סמוכין לפרט זה אלא בדרש של האבנגליונים על הפסוק שביש' מ, ג': "קול קורא במדבר פנו דרך ה'", שהם רואים בו רמז נבואי על הליכתו של יוחנן המטביל למדבר<sup>18</sup>). והנה גם מגילת הסרכים סומכת על פסוק זה את הליכתם של אנשי הכת למדבר, שכן נאמר שם: "ובהיות אלה ליחד בישראל בתכונים האלה, יבדלו מתוך מושב הנשי (אנשי) העול ללכת למדבר לפנות שם את דרך הואהא כאשר כתוב: במדבר פנו דרך .... ישרו בערבה מסלה לאלוהינו" (מגה"ס ח', 12—14). מסתבר, שהיה דרש זה מקובל בחוגי הזרם הדתי שבתוכו נולדה הכת, וגם יוחנן המטביל, שהיה כנראה קרוב לכת, השתמש בו אף הוא כטעם להליכתו למדבר. הסיפור על ישעיהו שהלך למדבר נראה לנו כמסקנה הגיונית מאותו דרש, והפסוק הנדרש נתפרש לו למחבר הסיפור כאילו היה צו האלהים בפי ישעיהו מכוון בעיקרו לישעיהו עצמו. גם הטעם שנותנת מגילת הסרכים להליכת אנשי הכת למדבר ("יבדלו מתוך מושב אנשי העוול"), שווה הוא עם הטעם שנותן ספר "עליית ישעיהו" להליכתו של ישעיהו למדבר: "בראותו את העוול

<sup>17</sup> המדרשים (ע' (L. Ginzberg, op. c. VI, p. 374, not. 103) נוהגים להסתמך על פסוק זה.

<sup>18</sup> עי' מתי ג', ג'; מרקוס א', ג'; לוקאס ג', ד'; יוחנן א', כ"ג.

הנעשה בירושלים" (עליית ישעיהו ב', ז'). אף אתה מוצא הקבלה מופלאה בין גלותו של ישעיהו והליכתו למדבר לבין תולדות מורה הצדק. ב"פשר חבקוק" מסופר על מורה הצדק, ש"הכוהן הרשע" רדף אחריו "לבלעו בכעס חמתו אבית (= בבית) גלותו" (פמ"ח י"א, 4—6), והרי גם ישעיהו נרדף על-ידי נביא השקר וגולה למדבר. וכן אומר על עצמו מנהיג הכת, שלדעת הפרופ' סוקניק הוא מורה הצדק עצמו: "ידיחני מארצי כצפר מקנה וכול רעי ומודעי נדחו ממני ויחשבוני לכלי אובד. והמה מליצי כזב וחוזי רמיה זממו עלי בליעל להמיר תורתך וכו'" (מגילת ההודיות, סוקניק. סקירה שנייה, עמ' מ"ג—מ"ד). על ישיבת אנשי הכת במדבר ירושלים, ששם גם נמצאו המגילות, מספרת מגילת מלחמת בני אור ובני חושך, ש"הם בני לוי ובני יהודה" ששבו "ממדבר העמים לחנות במדבר ירושלים" (סוקניק, סקירה ראשונה, עמ' י"ט). דמיון זה בין ההליכה למדבר האמורה בס' "עליית ישעיהו" ובין ההליכה למדבר של הכת היא הראייה הראשונה, שהספר שייך לספרות הכת עצמה ולא רק לזרם הרעיוני הדואליסטי שבתחומו צמחה הכת.

לזרם רעיוני זה שייכים הספרים החיצוניים; ספר חנוך, ספר היובלים וס' צוואות השבטים, שבכולם אנו מוצאים קווים רעיוניים משותפים ואף מביאים הם דברים זה מזה (19). אף-על-פי-כן אין בהם כדי ראיה, שנאמני הרעיונות הללו היו עדה מאורגנת (20). כנגד זה אנו מוצאים ב"ברית דמשק" ובספרות המגילות הגנוזות עדות ברורה לקיומה של עדה מאורגנת ונבדלת מישראל, שהספרות הרעיונית של הזרם מקובלת עליה. עובדה היסטורית זו של התגבשות כת מתוך זרם רעיוני שהיה קיים בישראל, מסופרת בפירוש ב"ברית דמשק" בזו הלשון: "ובקץ חרון שנים שלש מאות ותשעים (21) לתיתו אותם ביד נבוכדנאצר מלך בבל פקדם ויצמח מישראל ומאהרן שורש מטעת (22) לירוש את ארצו ולדשן בטוב אדמתו ויבינו בעונם וידעו כי

(19) ס' היובלים וס' צוואות השבטים מביאים דברים מ"ספר חנוך"; מגילת ברית דמשק מזכירה את ס' "מחלקות העתים ליובליהם" ואת צוואת לוי בן יעקב. מכאן יוצא סדר כרונולוגי זה: א) התחלת הספרות ע"ש חנוך ב) ספר היובלים וצוואות השבטים ג) ס' ברית דמשק. (20) חוץ לפרק האחרון של ס' חנוך.

(21) מניין זה לקוח מתוך יחזקאל ד', ה', ואף-על-פי-כן אין לדחותו לגמרי, ויש לשער שהוא קרוב לאמת. ואין שום סיבה לפקפק באמתות המניין "שנים עשרים", שהוא זמן קיום הזרם קודם שעמד בראשו "מורה הצדק".

(22) פסקה זו של מב"ד רומזת לס' היובלים (הנוכח בספר זה בשמו), שבו נאמר: "והסתרת פני מהם ונתתים ביד הגוים (עי' מב"ד א', 3—4): הסתיר פניו

אנשים אשימים הם ויהיו כעורים וכימגששי דרך שנים עשרים. ויבן אל אל מעשיהם כי בלב שלם דרשוהו ויקם להם מורה צדק להדריכם בדרך לבו" (מב' ד א', 5—11). מכאן שקודם לצמיחת הכת היה זרם רעיוני, שבשלב מסויים הגיע לכלל משבר, עד שקם להם לאנשי הזרם מנהיג גדול "מורה צדק" והראה להם את הדרך הנכונה.

בתקופת בית-שני, בזמן צמיחתו של אותו זרם דתי, היו היהודים סבורים שפסקה הנבואה מישראל ולא תתחדש עוד עד תקופת אחרית הימים<sup>(23)</sup>. אבל מעיין החוויות הדתיות המתגבר בלב הדורות ההם ביקש לו דרכים לגבש את הרעיונות החדשים ולעורר את לב הדור עליהם; וכך באו הוגי-הדעות שבישראל באותה תקופה להטיף מוסר לאחיהם ולפרסם ברבים חזיונות אפוקליפטיים, וכדי לקרב את דבריהם אל לב העם ייחסו את ספריהם לדמויות-קדומים מימי המקרא, שעדיין היתה הנבואה קיימת. בדרך זו קמו כמה וכמה מהספרים החיצוניים. גם חזוי הזרם הם עלומי-שם ומייחסים את דברי חזיונותיהם לאנשי-שם קדמונים: ספר חנוך מיוחס לחנוך, ספר היובלים מיוחס למשה רבינו, וס' צוואות השבטים לבני יעקב. שיטה זו היתה מספיקה, כל זמן שפעולת הזרם היתה מצומצמת בהפצת רעיונות

מישראל ויתנם לחרב)... ואחר ישובו אלי מבין הגוים בכל לבם ובכל מאדם ואספתים מבין כל הגוים ודרשוני למען אקצא להם; ואחר שידרשוני בכל לבם ובכל נפשם, אפתח להם רב-שלום בצדק והפרייתם למטעת צדק בכל לבי ובכל נפשי" ... (ספר היובלים א' י"ג—ט"ז). במקום "מטעת צדק" שבס' היובלים כתוב בברית דמשק "שורש מטעת", והכוונה בשני המקומות לזרם שקדם לכת, אלא שאנשי הזרם הדתי ראו בתנועתם "מטעת צדק", וחברי הכת עצמחה בתוך הזרם, ראו בקודמיהם רק "שורש מטעת", שהיו לפני קום "מורה הצדק", מייסדה של הכת, "כעורים וכימגששי דרך". — גם בספר חנוך היה רווח הכינוי "מטעת צדק" או "מטעת עולם", כפי שיוצא מריקונסטרוקציה של הלשונות הבאים: חנוך צ"ג, ב', "אל בני-צדק ובחירי עולם ומטעת צדק"; חנוך צ"ג, י' (באחרית הימים) "יבחרו בחירי-צדק למטעת-עולם"; חנוך י', ט"ו, "תתגלה מטעת-צדק ואמת והיתה למטעת—להיותה לברכת-עולם". חנוך נ"ד, ו', "ועתה אדני השמד מן הארץ את הבשר אשר חרה אפך בו, אך את בשר צדק ואמת הכן למטעת מזריעה זרע עד-עולם". גם על משה נאמר (חנוך צ"ג, ה'): "ויבחר איש למטעת משפט צדק והיה למטעת צדק עד-עולם". אנשי הכת היו משתמשים בלשון "מטעת עולם", שאחד הוא עם "עצת היחיד" — והוא שמבטא את ההשקפה האסכאטולוגית של הכת, כפי שמוכיחים הביטויים "בהיות אלה בישראל נכונה עצת היחיד באמת למטעת עולם" (מגה"ס ח' 4—5), וכן "עם בני שמים חבר סודם לעצת יחד וסוד מבנית קודש למטעת עולם עם כול קץ נחיה". (שם, י"א 8—9).

(28) עיי' א'. אורבך: מתי פסקה הנבואה, תרביץ תש"ו, עמ' 1—11.

דתיים בלבד. אבל בכוחם של הרעיונות הללו שפשטו בקצת חוגים של העם קמה עדה של מאמינים שהיו זקוקים להדרכה ולאירגון מיוחד להם: "ויבן אל אל מעשיהם כי בלב שלם דרשוהו ויקם להם מורה צדק להדריכם בדרך לבו". מורה הצדק היה בעיני תלמידיו אישיות בעלת סמכות דתית עליונה: "אנשי היחד" "האזינו לקול מורה הצדק" (מב"ד ט', 71), שהוא "בחרו" של האל (פמ"ח ט', 12), ובאחרית הימים "כול עושי התורה בבית יהודה... יצילם אל מבית המשפט בעבור עמלם ואמנתם במורה הצדק" (שם ח', 1—3). אנשי הכת מובטחים היו בלבם. ש"זולתם לא ישיגו" אמת "עד עמד מורה הצדק באחרית הימים" (מב"ד ח', 12—13). מורה הצדק הוא אבי הכת שבקרבה נוצרו המגילות. שמו צמוד לאותה "הברית החדשה" (מפ"ח ב', 3, מב"ד ט' 30, 51), היא "ברית אל" והיא יסודה של הכת, והכת היא "בית קודש לישראל וסוד קודש קודשים לאהרון" (מגה"ס ח', 5—6) ולא זו בלבד, אלא האמינו שיש לכת חשיבות עולמית, שכן היא באה "לכפר בעד הארץ" (שם ח', 10). עדת בני צדק זו נועד לה גם תפקיד גדול באחרית הימים, שהרי "ביד בחיךו יתן אל את משפט כול הגוים ובתוכחתם יאשמו כול רשעי עמו" (פמ"ח ה', 4—5). אחד הסודות החשובים של הכת היא הידיעה האסכאטולוגית: הם "אנשי האמת עושי התורה אשר לוא ירפו ידיהם מעבודת האמת בהמשך עליהם הקץ האחרון כיא כול קיצי אל יבואו לתכונם כאשר חקק [להם] ברזי ערמתו" (שם ז', 10—14). מכאן שאנשי הכת השתמשו בלשונות השכיחים בדברי הנביאים ופתרו אותם על האישים והמעשים שבדורם. למתנגדיהם הם קוראים "נביאי כזב מפחי תעות" או "מפיצי כזב וחוזי רמיה" (סוקניק, סקירה ב', עמ' מ"ד, מ"ה) ו"חוזי תעות" אשר "ינבאו שקר להשיב את ישראל מאחר אל" (מב"ד ח', 3—4), ומתנגדיהם של הכת אומרים לפי אחת ההודיות (סוקניק, שם, עמ' מ"ה): "לחזון דעת לא נכון ולדרך לבכה לא היא" (24). ואין תימה, שמחברו של ס' עליית ישעיהו, שהיה מאנשי הכת, הפליג את בעיות הכת לתקופת הנביאים.

(24) מעניין השימוש בפועל "גלה" שאנשי הכת משתמשים בו גם על עצמם וגם על הנביאים הקדמונים. כן הם אומרים על עצמם: "מהם הקים אל את בריתו לישראל עד עולם לגלות להם נסתרות אשר תעו במ כל ישראל" (מב"ד ה', 2—3), ועל הנביאים הם אומרים: "מדרש התורה אשר צוה ביד מושה לעשות ככל הנגלה עת בעת וכאשר גלו הנביאים ברוח קודשו" (מגה"ס ח' 15—16). והשווה לכאן את ההשערה הידועה שה"גליונים" הנזכרים בתוספתא (ידים ב') פירושם "האפוקליפסות".

תדע שאנשי הכת לא יכלו לומר על עצמם שהם נביאים, ואפילו לא יכלו להכריזו על מורה הצדק שהוא אחד הנביאים, לפי שהם עצמם האמינו, כשאר בני ישראל בימים ההם, שתקופת הנבואה כבר פסקה ולא תתחדש אלא באחרית הימים "עד בוא נביא ומשיחי אהרון וישראל" (מגה"ס ט', 11). אבל יש סתירה פנימית בין נאמנותם זו לסמכותה של המסורת הנבואית לבין התבדלותם לכת דתית בעלת רעיונות חדשים, שמייחסת לעצמה תפקיד אסכטולוגי ומתיימרת להיותה בעלת "ברית חדשה" עם האל; וסתירה זו היא שאילצה אותם לעזוב את דרך ההסתמכות על דברי חזנים קדמונים בלבד, וסוף שהסתלקו מן האנונימיות ועמדו לתבוע סמכות דתית למנהיגיהם. הם יישבו את הסתירה על-ידי-כך, שהכריזו על מורה הצדק שהוא המפרש העליון והמוסמך של הנביאים ובמושג הנביאים נכללו לא רק הנביאים הקדמונים כי אם גם הוגי דעות הזרם ששמו את דבריהם בפי הנביאים. מורה הצדק הוא בעיני אנשי הכת "הכוהן אשר נתן אל בן לבו חכם" לפשור [את] כול דברי עבדיו הנביאים [אשר על] ידם ספר אל את כול הבאות על עמו ועל ארצו] (פמ"ח ב', 8—10). בידיעת "גמר הקץ" עולה מורה הצדק אפילו על הנביאים עצמם: "וידבר אל אל חבוק לכתוב את הבאות על הדור האחרון—ואת גמר הקץ לוא הודני"עו", ואילו מורה הצדק "הודיעו אל את כול רזי דברי עבדיו הנבאים" (פמ"ח ז', 1—5). מורה הצדק הוא האיש שעליו נאמר "למען ירוץ הקורא בו", ז"א, בכוח ההשראה העליונה שזכה לה, הוא קורא בדברי הנביאים את הרזים הנסתרים בהם שהנביאים עצמם לא ידעו (התיימרות מעין זו לגלות את העתיד על יסוד הבנת הרזים שבדברי הקודש והנביאים היא, לפי יוספוס, מגופי סימניהם של האיסיים) (25).

התפתחותה זו של הכת שהעלתה על נס את שם מנהיגה, מורה הצדק, מתוך הזרם האנונימי שקדם לה, מן ההכרח שהביאה שינוי גם בטיב הטענות שטענו יריבי הכת כנגדה. הוגי הזרם האנונימיים אי אפשר היה להאשים בנטילת סמכויות לעצמם, שהרי הם לא התיימרו כלל להיות

Εἶσιν δ' ἐν αὐτοῖς οἱ καὶ τὰ μέλλοντα προγινώσκειν ὑπισχνούνται, (25) βίβλοις ἱεραῖς καὶ διαφόροις ἀγνεύαις καὶ προφητῶν ἀποφθέγμασιν ἔμπαιδοι βουόμενοι (Bellum II, 8, 12, 159) מכתב העתיד בשני דרכים: על-ידי חיי טהרה ועל-ידי דרישת כתבי הקודש. על קרבנם או זהותם של הכת של ים המלח והאיסיים כבר הצביעו חוקרים רבים.

בעלי סמכות עצמית כלשהי; ואילו כנגד מורה הצדק ועדתו אפשר היה לטעון שהם מפירים את סמכות המסורת ומתנשאים מעליה. והרי זוהי טענתו של "בחיר-רע" המאשים את ישעיהו, שאמר שהוא "רואה יותר ממשה הנביא" (עליית ישעיהו ד', ח').

רעיון הניגוד שבין ישעיהו למשה רבינו סומך על החיזיון של ישעיהו (ו', א') "ואראה את אדני יושב על כסא רם ונשא..." שיש בו משום סתירה לנאמר בס' שמות (ל"ג, כ') "כי לא יראני האדם וחי". "בחיר-רע" המטח אשמה זו כנגד ישעיהו, מייצג את המסורת השמרנית, אבל כלום אפשר להעלות על הדעת שזרם מסורתי טפל אשמות מעין אלו על ישעיהו? עם זה לא נאמר בס' עליית ישעיהו שום דבר להכחיש את העובדה שישעיהו "ראה יותר ממשה". מכאן אתה למד, שכל אותה סתירה היא פרי המצאתם של אותם האנשים שנאמני המסורת האשימום שיצאו מחוץ לגדרה של תורת משה ו"ראו יותר ממשה", ולשם התגוננות נאלצו הללו להעלות סתירות במסורת המקודשת על כל ישראל עד כרי הריסת אחדותה. וכבר ביררנו למעלה, שדרך היא תולדה מאוחרת של התפתחות הכת מתקופת מורה הצדק ואילך, ובשום פנים לא היה לה מקום בקרב הזרם שקדם לכת.

אף ההאשמות האחרות כנגד ישעיהו אין לראותן כחזרה בלבד על מוטיבים תנ"כיים; מתוך העיון בספרות המגילות אנו מעלים, שהן משקפות ניגודים שבין הכת לבין יריביה בקרב ישראל. בחיר-רע טוען כנגד ישעיהו והנביאים אשר אתו, שהם "מנבאים נגד ירושלים וערי יהודה שיהיו לשממה ובני יהודה ובנימין יוגלו", וכן נגד המלך ש"ילכדו את מנשה בחוהים ויאסרוהו בנחושתיים" (לפי דברי הימים ב', ל"ג, י"א). ומהמגילות הגנוזות אנו לומדים, שאנשי הכת מחוץ ראייתם האפוקליפטית התנבאו על מתנגדיהם בלשון הנביאים ממש ופירשו את דברי הנביאים על תקופתם, למשל: "ואשר אמר: כי אתה שלותה גוים רבים וישלוכה כול יתר העמים — פשרו על כוהני ירושלים האחרונים אשר יקבוצו הון ובצע משלל העמים ולאחרית הימים ינתן הונם עם שללם ביד חיל הכתיאים" (פמ"ח ט', 2—7). על ניגודים שקמו בין הכת ליריביה מחמת נבואותיהם ופירושיהם של אנשי הכת, יש לנו עדות ב"ברית דמשק": "חמת תנינים יינם וראש פתנים אכזר; התנינים הם מלכי העמים ויינם הוא דרכיהם. וראש [ה]פתנים הוא ראש מלכי יון הבא לעשות בהם נקמה — ובכל אלה לא הבינו בוני החיץ וטחי התפל: כי שוקל רוח ומטיף כזב הטיפ להם אשר חרה אף אל בכל עדתו" (מב"ד ט', 26—29).

גם האשמה שמאשים "בחיר-רע" את ישעיהו, ש"קרא לירושלים סדום ולשרי יהודה וירושלים עם עמורה" מסתברת על רקע הניגודים שבין הכת לכלל ישראל. כתבי הכת לא זו בלבד שהם מחרפים ומגדפים את הכהן הרשע" ואת הבוגדים עם איש-הכזב — שהרי "לשנוא כול בני חושך איש כאשמתו בנקמת אל" (מגה"ס א', 10—11) נחשבה אחת המצוות החשובות של הכת — אלא ששנאה כיתתית זו מכוונת גם כלפי ישראל. אנשי הכת מדברים על "עורון ישראל" (מב"ד א', 22—23) ואומרים "אשר בזה ישראל את דבריהם של הנביאים" (מב"ד ט', 13). היה אפילו נוהג קבוע לדבר באסיפות הכת על פשעי כלל ישראל: "והלויים מספרים את עוונות בני ישראל וכול פשעי אשמתם וחטאתם בממשלת בליעל" (מגה"ס א', 22—24). אפשר להניח, שדיבורים כאלה עוררו התנגדות בקרב אותן השכבות שלא נתפסו להשקפות הכת, והדגשת הניגוד בין ישעיהו הנביא לדורו שימשה בפי אנשי הכת אמצעי של התגוננות.

ואולם המוטיב האופייני ביותר המקשר את ס' "עליית ישעיהו" עם תולדות הכת של ים-המלח, הוא סיום הסיפור, שבו נאמר שלפני הוצאתו להורג אמר ישעיהו אל הנביאים אשר אתו: "לכו לארץ צור וצידון כי רק עבורי מזג אל את הכוס" (עליית ישעיהו ה', י"ג). כל הסיפור הזה על חבורה דתית הנרדפת על השקפותיה ולאחר מית מנהיגה נמלטים נאמניה וגולים לארצות הצפון—סיפור שאין לו אחיזה בתנ"ך—מתיישב יפה יפה עם תולדות הכת שיסד מורה הצדק, ב"ברית דמשק" נאמר, שבזמן הרדיפות "כל הנסוגים הוסגרו לחרב והמחזיקים נמלטו לארץ צפון" (מב"ד ט', 8); אף מדובר שם על "שבי ישראל היוצאים מארץ יהודה ויגורו בארץ דמשק" (שם, ח', 7) אחרי "האסף מורה היחד" (שם ט', 39—40, 52—53). רק טענה אחת אפשר לטעון נגד זיהוי הסיפור עם תולדות הכת, והיא שבס' עליית ישעיהו מדובר על הליכה "לארץ צור וצידון", ואילו אנשי הכת הלכו "לארץ דמשק". כנגד זה יש להשיב, שמחברו של ס' עליית ישעיהו לא התכוון לספר על מאורעות שאירעו בזמנו, כי אם על תקופה תנ"כית, ואילו הקפיד על דיוק העובדות והשמות, עלול היה להבליט יתר על המידה את הדמיון שבין סיפורו למאורעות הזמן, ודבר זה לא היה רצוי לו. אגב, אין בתקופה ההיא הבדל רב בין "ארץ דמשק" ו"ארץ צור וצידון", ששתי הארצות השתייכו אל מדינה אחת.

קרבתו של ס' עליית ישעיהו לספרות הכת תובלט ביותר כשנערוך את המקבילות שבשני המקורות זו כנגד זו.

## 1. האישים

|                   |                                                |
|-------------------|------------------------------------------------|
| (א) ישעיהו הנביא; | (א) מורה הצדק;                                 |
| הנביאים אשר אתו   | הכת                                            |
| (ב) המלך מנשה     | (ב) "הכוהן הרשע" אשר משל בישראל" (פמ"ח ח', 9)  |
| (ג) "בחר-רע"      | (ג) "מליץ הכזב"                                |
| נביאי שקר         | "רשעים ובוגדים אשר עם איש הכזב" (פמ"ח ב', 1—2) |

## 2. המאורעות

|                                                                              |                                                                                                                                |
|------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| (א) ישעיהו עזב את ירושלים בראותו "את העוול הנעשה בה" והלך למדבר בראש הנביאים | (א) אנשי הכת נבדלו "מתוך מושב אנשי העול ללכת למדבר" (מגה"ס ח', 13). מורה הצדק "אבית (בבית) גלותו" (פמ"ח י"א, 6)                |
| (ב) ישעיהו נאשם                                                              | (ב) אנשי הכת                                                                                                                   |
| (1) שהוא "מנבא נגד ירושלים וערי יהודה"                                       | (1) מרבים בספריהם להינבארעות אשר תבואנה על ישראל                                                                               |
| (2) שאמר "אני רואה יותר ממשה הנביא"                                          | (2) אומרים שמורה הצדק "הודיעו אל את כול רזי דברי עבדיו הנבאים" (פמ"ח ז', 4—5)                                                  |
| (3) שקרא לישראל "קציני סדום ועם עמורה"                                       | (3) בטכסי הכת מספרים הלויים "את עונות בני ישראל וכול פשעי אשמתם וחטאתם בממ"שלת בליעל" (מגה"ס א', 23)                           |
| (ג) מנשה שלח אחר ישעיהו ותפשהו                                               | (ג) רדיפת הכת. המעשה ב"כוהן הרשע אשר רדף אחר מורה הצדק "לבלעו בכעס חמתו אבית גלותו ובקץ מועד מנוחת יום הכפורים <sup>(26)</sup> |

(26) על עניין יום הכיפורים עי' S. Talmon: Yom Hakippurim in the

הופיע אליהם לבלעם ולכשילם  
ביום צום שבת מנוחתם" (פמ"ח  
י"א, 4—8)

(ד) (מורה הצדק מת בתקופת הר-

דיפות. סיבות מותו לא נודעו)

(ה) אחרי "האסף מורה היחד" יצאו

אנשי הכת "מארץ יהודה" (מב"ד

ו' 2, 10) "וכל הנסוגים הסגרו

לחרב והמחזיקים נמלטו לארץ

צפון" (שם ט', 9). היא ארץ דמשק.

(ז) (ישעיהו הוצא להורג)

(ה) לפני מותו מצוה ישעיהו את

הנביאים אשר אתו "ללכת לארץ

צור וצידון"

ההקבלה המופלגת שבין קורות הכת של ים-המלח לעלילת ס' "עליית

ישעיהו", יש בה משום אישור לתחזורת של תולדות הכת שנעשתה על-ידי

מרבית החוקרים, הן מבחינת תוכן המאורעות ההיסטוריים והן מבחינת סדר

זמניהם. נשאלת השאלה, אם יש בס' "עליית ישעיהו" ללמדנו עוד פרטים

חדשים על תולדות הכת. בתשובה לשאלה זו עלינו להביא בחשבון את

האופי האגדי של הסיפור ולהיזהר מלהסיק מסקנות על עובדות שאין יסוד

של ממש לאמיתותן. דרך משל, מעשה הריגתו של ישעיהו אין בו משום

רמז על גורלו של מורה הצדק<sup>(27)</sup>, ומסתבר יותר שהסיפור על הריגת

ישעיהו אינו אלא ביטוי סיפורי מובהק לרדיפות הכת: הריגת המנהיג באה

לסמל על דרך הדמיון הסיפורי את רדיפות אנשי הכת, שקצתם "הוסגרו

לחרב". ואילו מורה הצדק מת כנראה מיתת עצמו בתקופת הרדיפות, שהרי

אנשי הכת יצאו את ארץ-ישראל בהנהגתו של "דורש התורה הבא דמשק"

(מב"ד ט', 13, ועי' גם ח', 9). אמנם אפשר להניח שמותו של מורה הצדק נראה

בעיני חסידיו כמות קדושים, אבל בכל הדברים המתארים את רדיפתו של

מורה הצדק אין אפילו נדנוד של רמז להריגתו. וכן אין להסיק מהזיקה

ההדוקה שבין "בחיר-רע" לבין "המלך מנשה", שהיתה זיקה דומה בין

Habakkuk Scroll (Biblica, Vol. 32, 549—563). יש לציין, שהכת קיבלה את לוח

השמש של הזרם (364 יום). לפי הלוח הנמצא בס' היובלים (ו', כ"ג—ל"ב) יש בין ראש חודש

ניסן ליום הכיפורים רווח של 192 יום, ואילו לפי לוח הירח הרווח הוא של 187 יום בלבד.

(27) A. Dupont-Sommer: De Maître de Justice fut-il mis à mort?

(Vetus Testamentum, Vol. I, 1951, p. 200—215)

"הכוהן הרשע" אשר "משל בישראל" לבין "מטיף הכזב אשר התעה רבים... לקים עדה בשקר" (פמ"ח י', 9—10). סממנים אלה של העלילה הסיפורית אפשר להסבירם מתוך נטיית המחבר; כנגד זה קשה לעמוד על טעמו של דבר זה. למה הלך ישעיהו תחילה "לבית-לחם" ומשם "להר שבמדבר", שבו ישב עם שאר הנביאים "שנתיים ימים", — אלא אם כן יש כאן סימן למאורע מתולדות הכת הידועות לנו ממקום אחר.

## ג

משקבענו את שייכותו של מחבר ס' "עלית ישעיהו" אל הכת, ומשראינו שבספר זה משתקפים מאורעות שאירעו בתולדות הכת, יש לשאול מה היו המגמות שעוררו את המחבר לכתוב סיפור מעין זה. יש לדחות את הסברה שהספר הוא "ספור-סתרים", שמחברו הסווה את דבריו מפחד השלטונות, שהרי שאר ספרי הכת מדברים על תולדותיה בלשון ברורה פחות או יותר (חילוף שמות האישים בכינויים הוא מידה ספרותית הרגילה בכל האפוקליפסות). ולא זו בלבד אלא אימת הצנזורה בתקופה העתיקה מועטת היתה מבימינו ומעשי הסוואה מתוך פחד נדירים ביותר בימי קדם. מצד אחר הרי זה מייחוד סימניה של ספרות הזרם כולו, שהיא מייחסת עצמה לאישים תנ"כיים, כדרך שנוהגת שאר הספרות האפוקליפטית. מידה זו מכוונת להעלות את חשיבותם של הספרים בעיני הקורא. ספר "עלית ישעיהו" משתמש באותה מידה אלא שהוא עושה בה שינוי, והוא גגיבוריו אינם רואי חזיונות כי אם גיבורים של עלילה סיפורית. תופעה זו של סיפור-מעשה על תקופה קדומה, שהעובדות המסופרות בו מרמזות בצורות שונות למאורעות היסטוריים של ההווה, לשם חיזוק מגמות מסוימות על-ידי הסתמכות על הקדמונים — יש לה הקבלה מובהקת בספרות של אותו זרם: בסיפור על "מלחמת בני יעקב" הנמצא בס' היובלים (ל"ד, א'—ט; ל"ז—ל"ה), וגם בספר צוואות השבטים (צוואת יהודה פרק ג'—ז), כפי שגילה ש. קליין<sup>28</sup>.

S. Klein: Palästinensisches im Jubiläenbuch (ZPV, 1934, p. 28)

28) "ברור ללא ספק, שהמלחמות בין יעקב ועשו אינן אלא תיאור אגדי למלחמת הכיבוש

הורקנוס באדום. על-כן לא נתעה אם נראה בסיפור המלחמות על בני אמורי תיאור

1—27

ת אותו שר בית חשמונאי עם השומרונים היושבים בסביבת שכם... האגדה (על

של יוחנן

י אמורי) מקבלת חשיבות מיוחדת, לפי שהיא מזכירה בשם את הערים שכבש

דומה למלחמה

ס בתור ערים שהיו כאילו שייכות לעם ישראל כבר בימי בני יעקב... באופן

המלחמה עם ג

אותן יוחנן הורקנוס

כוונתם של מחברי סיפורים אלה מתבררת מדברי ס' היובלים (ל"ח, י"ד):  
 "ובני אדם לא נפלו מעול העבדות אשר שמו עליהם י"ב בני יעקב עד  
 היום הזה". נמצא, הסיפור בא להדגים ששעבודם של העמים היושבים בארץ-  
 ישראל למלכות בית חשמונאי, הוא המצב הטבעי שנקבע ברצון ה' כבר  
 בימי האבות, על דרך המאמר "מעשה אבות סימן לבנים"<sup>29</sup>, או כמאמרו  
 של תומאס מאקווינו — "יש ביכולת האלהים לכוון לעובדות העתידות  
 לבוא לא דברים בלבד, אלא גם מעשים"<sup>30</sup>. גישה זו הרואה אחדות אורגאנית  
 בכל תולדות העולם אופיינית בייחוד למהלך הרוחות האפוקאליפטי, ומכאן  
 מסתבר, שאם יכלו בני יעקב ב"צוואות השבטים" לחזות את תולדות האומה  
 ואת עתידה, הרי אפשר לייחס למעשיהם גם את קורות ההווה, וכן עשתה  
 הכת שייחסה את קורותיה לעבר הנבואי. מחברו של ס' "עליית ישעיהו"  
 נתכוון להצדיק על-ידי ההסתמכות על ישעיהו והנביאים את דרכי הכת בעולם  
 ולחזק את אמונת תלמידיה. הוא ביקש להוכיח לתלמידי הכת, שהרדיפות  
 הנאות עליהם אינן דבר שבמקרה, ואף לא סימן לחולשתם או לטעותם,  
 כי אם מנת חלקם של כל המאמינים בתורת אמת. בדרך זו נוכל לפרש  
 גם את המוטיבים האחרים של הסיפור: כל הטענות של מתנגדי הכת  
 מבוטלות, הואיל ואפשר לטעון אותן גם נגד ישעיהו הנביא המקודש על-ידי  
 המסורת; הליכתו של ישעיהו אל המדבר באה להצדיק את הליכת אנשי  
 הכת למדבר; צוואתו של ישעיהו להימלט ל"ארץ צור וצידון", היא הצדקה  
 לאנשי הכת שנדרו לארצות הצפון ונימוק כנגד "הנסוגים" שהיססו מלילך  
 בדרך זו. על ההתלבטות בקרב הכת שנגרמה מחמת המחלוקת בין אלה  
 שטענו שיש להישאר בגולה (בדמשק) ובין החוזרים לארץ, יש לנו עדות  
 ב"ברית דמשק": ברשימת האנשים שהוצאו מהכת אנו מוצאים את "כל  
 האנשים אשר באו בברית החדשה בארץ דמשק ושב ויבגדו ויסורו  
 מבאר מים-החיים, לא יחשבו בסוד עם ובכתבו לא יכתבו מיום האסף  
 מורה היחד עד עמוד משיח מאהרן ומישראל" (מב"ד ט', 37—40). גירושם  
 מן הכת משמש דוגמה להענשת חוטאים ממין אחר, שדינם "כמשפט רעים  
 אשר שבו" (שם ט', 49). כמו כן אנו מוצאים הבדלה לחיוב ולשלילה

כזה אפשר להעלות מתוך החוג האגדי את הגרעין הטופוגרפי ולהשתמש בו כתעודה חשובה  
 לידיעתנו על היישוב השומרוני בזמן החשמונאים.

(29) ע' יצחק היינמן: דרכי האגדה, תש"ג עמ' 32—34.

(30) Thomas Aquinas, Summa I, 1, 10, אצל היינמן שם, עמ' 149.

בין אלה אשר "מלטו בקץ הפקודה הראשון" — ז"א שעזבו את הארץ בזמן הרדיפות בימיו של מורה הצדק — ובין אלה "הנסוגים" אשר "הוסגרו לחרב" (שם ט', 16). העובדה שבקרב הכת נקבעו חוקים מיוחדים להענשת כל אלה שלא נמלטו מן הארץ ואשר שבו אליה — מוכיחה שבעיה זו עמדה בעינה גם בימי גלות דמשק, ומטעם זה נשמע הדה בס' "עליית ישעיהו".

היוצא לנו מדברינו, שס' "עליית ישעיהו", שלשונותיו מתפרשים מתוך ספרות המגילות, משקף בעלילתו את חייו של מורה הצדק ותולדות הכת עד ליציאתם מארץ-ישראל; והוא נתחבר "בארץ צפון" בזמן גלות הכת, כדי לחזק את אמונתם ואת נאמנותם של "באי הברית החדשה בארץ דמשק".